

Inhoud

Inleiding	11
1 Een afwijkende houtsnip	13
De eerste houtsnip	14
Doodvliegers	17
Nachtvogel of <i>living in the twilight zone?</i>	19
<i>Blinded by the light</i>	22
Passie	25
Ornithologen en vogelliefhebbers	27
De waardering van het gewone	34
Dode houtsnippen prepareren	38
De kortsnavel op de snijtafel	42
2 Een landelijk levende lanssnavel	46
De geschatte miljoenen	47
Verspreiding	49
Echte avonturiers	53
Waarnemingen van houtsnippen in Nederland	56
Najaarstrek door de Lage Landen	58
Voorjaarstrek door de Lage Landen	65
Overwinteren in de Lage Landen	66
Nederlandse broedvogels	69
Geringd en gezenderd	76
Een snip uit 'het hout'	85
Eenzaam maar niet alleen	88
Vijftig tinten bruin	91
Zonder reflector val je niet op	93
Afwijkende kleur	94

- Een bleke of verbleekte houtsnip? 98
- Kleine blauwvoeten en grote uilenkoppen 100
- De unieke anatomie van de houtsnipsnavel 106
- Worm charming* 114
- Kunnen houtsnippen hun prooi ruiken? 117
- Kunnen houtsnippen hun prooi zien? 119
- Kunnen houtsnippen hun prooi voelen? 122
- Hoe vangen houtsnippen ondergronds wormen en larven? 124
- Lege magen 126
- Het verschil tussen jong en oud 132
- Walk like an Egyptian* 141
- Houtsnippiloten 145
- Het zelfhelende vermogen van houtsnippen 147

- 3 Het mysterie van de kortsnavelige houtsnippen** 152
 - Door jagers bemind, bij ornithologen onbekend 159
 - Niet alleen een korte snavel, maar ook een klein lijf 166
 - Baltsende kortsnavels in Rusland 166

- 4 Tussen een vluchtige paring en jonge eenlingen** 171
 - De balts 171
 - Baltsvluchten 174
 - De bodembalts en de paring 179
 - Alleenstaande moeders 182
 - Nest en eieren 184
 - De kuikens 191
 - Tussen de poten geklemd 195
 - Eenkennig en onverdraagzaam 209

- 5 Op zoek naar kortsnavels in Nederlandse en Belgische musea en nieuwe vondsten in Nederland** 216
 - 17 maart 2020: Naturalis Biodiversity Center, Leiden 218
 - 9 augustus 2021: Natuurmuseum Fryslân, Leeuwarden 221
 - The Natural History Museum, Tring 225
 - 28 oktober 2021: Museum voor Natuurwetenschappen, Brussel 227

- 11 november 2021: De Museumfabriek, Enschede 234
- 14 juni 2022: Zoologisch Museum, Kopenhagen 237
- 13 februari 2021: de kortsnavel van Ritthem 238
- 11 november 2021: een levende kortsnavel 244
- 19 november 2021: 31 langsnavel en één kortsnavel 246
- Maart 2022: een Rotterdamse kortsnavel 251

6 Snippendrek op toast 254

- Poep eten 258
- Pure snippenpoep 259
- Snippenpoep nog in de darm 261
- Hele snippen met ingewanden 265
- Houtsnippen bakken zonder darmen en drek 267
- Houtsnippenpoepvaria 269
- Halve houtsnip en Leidse houtsnip 269
- De bereiding van een houtsnip tijdens *De Wereld Draait Door* 270
- Mag je een dood gevonden houtsnip opeten? 272
- De voedingswaarde van een houtsnip 273
- Houtsnippenvlees met te veel cadmium, ijzer, koper en lood 275

7 Met hagel en flouw, houtsnippenjacht in Nederland 279

- Bijverdienste voor arme arbeiders 280
- Plezier voor de welgestelden 282
- De Bols Snippen Club 283
- De moraal van moderne houtsnipjagers 286

8 Doodsoorzaken bij houtsnippen 293

- Risicovol leven 294
- Raamslachtoffers 294
- Doodgeschoten 299
- Predatoren 301
- Vogelgriep 308
- Verzwolgen in de golven 309
- Extreme koude 311
- Verkeer 312
- Musea en dode houtsnippen 313

9 Het mysterie van de kortsnavel opgelost?	315
De Nederlandse en Belgische kortsnavel op een rij	316
Het mysterie is ten dele opgelost!	319
Kleine rode kortsnavel	321
Een aparte soort of ondersoort?	322
Een mutatie?	323
Toekomstig onderzoek naar kortsnavel	327

Ten slotte 329

Houtsnippers 331

Dankwoord 333

Geraadpleegde literatuur 337

Appendix 349

Collectie nummers en verdere gegevens van in dit boek besproken houtsnippen uit Nederlandse en Belgische museumcollecties

Inleiding

De houtsnip (*Scolopax rusticola*) is een mysterieuze vogelsoort waarvan het merendeel bijna het hele jaar vrijwel onzichtbaar in de bossen en op de afgelegen heidevelden van Fenno-Scandinavië, Rusland en Oost-Europa tot diep in Siberië leeft, waar de hennen in eenzaamheid nestelen en hun kuikens grootbrengen. Daardoor is de houtsnip voor onderzoekers een uitermate moeilijk bereikbare vogelsoort. Toch is het, met een in 2021 geschatte populatie in Europa van tussen negen en veertien miljoen individuele volwassen exemplaren, geenszins een zeldzame vogel. In het najaar, tussen eind september en november, verlaten miljoenen houtsnippen de veilige bossen en heidevelden en trekken ze tijdens individuele nachtelijke vluchten naar landen met een gematigder klimaat, waar ze overwinteren, om in het voorjaar daarvandaan weer terug te keren naar hun broedgebieden. Vele, met name jonge houtsnippen keren echter niet meer terug naar hun geboortegrond omdat ze de grote gevaren van West-Europa niet hebben overleefd.

Veel Nederlanders kennen de houtsnip – bewust of onbewust – alleen als dood exemplaar, in de herfst of het voorjaar gevonden onder een ruit, een glazen windscherm of een hoog gebouw. Er vliegen zich elk voor- en najaar in Nederland en België vele duizenden doortrekkende houtsnippen 's nachts dood tegen de gebouwen in onze dichtbebouwde landen. Zij maakten, aangetrokken door het licht, op een voor hen verkeerde plaats een tussenstop tijdens hun trek. Weten ze de gebouwen, ramen en andere glazen obstakels te ontwijken, dan worden ze in de zuidelijke landen, zoals in Frankrijk, Spanje en Griekenland, opgewacht door een groot leger jagers dat elk jaar een paar miljoen doortrekkende en overwinterende houtsnippen doodschiet. Geplukt, gebraden en met

een goed glas wijn erbij is de houtsnip voor velen een culinair hoogtepunt.

Houtsnippen broeden ook in Nederland. Hoewel de Nederlandse broedpopulatie tegenwoordig geschat wordt op een paar duizend vogels, hebben de meeste vogelaars 's zomers nog nooit een levende houtsnip onder normale omstandigheden gezien. De kennis van Nederlandse houtsnippen is op zijn best fragmentarisch te noemen.

De combinatie van 'zeer algemeen' en 'we weten zeker nog niet alles' maakt de houtsnip voor mij een zeer intrigerende vogel. Hoewel de houtsnip al heel lang mijn interesse heeft, was de vondst van een opvallend kleine, maar volgroeide houtsnip met een uitzonderlijk korte snavel in november 2019 uiteindelijk de aanleiding om dit boek te schrijven. Mijn zoektocht naar het mysterie van de kleine kortsnavelige houtsnippen vormt daarin een rode draad. Ik las daarvoor alle voorhanden zijnde literatuur over houtsnippen, bezocht natuurhistorische musea, onderzocht de daar aanwezige studiehuiden van houtsnippen en ontleedde en prepareerde zelf honderden dode houtsnippen om meer over hun leven te leren. Hoe meer ik over de houtsnip ontdekte, hoe groter mijn waardering en liefde voor deze prachtige en bijzondere vogel werden.

De houtsnip is een heerlijke vogel – en dan bedoel ik dat niet culinair.

Erwin J.O. Kompanje
Barendrecht, augustus 2022

Een afwijkende houtsnip

Mijn zoektocht naar het mysterie van de kleine houtsnippen met abnormaal korte snavels begon op dinsdagavond 29 december 2019. Ik was die avond, zoals vrijwel elke dinsdagavond, in het Natuurhistorisch Museum Rotterdam om vogels voor de wetenschappelijke collectie te prepareren. Samen met vijf andere honoraire taxidermisten vorm ik dood gevonden vogels en zoogdieren om tot museale studiehuiden. Die avond zou ik een jonge havik prepareren die zich tegen een glazen windscherm had doodgevlagen en ik had in de bibliotheek van het museum informatie over de rui van de slagpenen van deze soort opgezocht. Op de trap in het museum kwam ik de Rotterdamse stadsecoloog André De Baerdemaeker tegen. Hij vertelde me dat hij een dode houtsnip met een opvallend korte snavel voor mij in de vriezer had gelegd. Deze houtsnip was op 19 november 2019 zieltogend in een tuin aan de Molenstraat in Naaldwijk gevonden en naar de vogelopvang De Wulp in Den Haag gebracht, waar het nooddriftige schepsel al snel was overleden.

Terwijl wij verder afdaalden naar de kelder van het museum, bedacht ik dat een houtsnip wel zeventig kilometer per uur vliegt en dat vele zich doodvliegen tegen ramen. Bij de plotse impact van het glas kan door het hoogenergetische trauma zijn lange snavel soms radicaal afbreken. Ik had eens een dode houtsnip met een radicaal afgebroken snavel in handen gehad die zijn dood had gevonden tegen de schuifpui van een doorzonwoning. ‘Hij zal wel tegen een raam gevlogen zijn en daarbij zijn snavel hebben gebroken,’ zei ik dus vooringenomen tegen André, ook al had ik de vogel zelf nog niet gezien. Hij glimlachte.

Ik opende de deur naar de prepareerruimte van het museum, waar in grote diepvriezers dode vogels en zoogdieren worden be-

waard voordat ze worden geprepareerd. André opende de vogelvriezer en pakte de in een blauw-witte Albert Heijntas verpakte, dode houtsnip. Hij keek me verwachtingsvol aan. Ik haalde het bevroren lijkje uit de plastic tas en zag tot mijn verbijstering dat de snavel helemaal niet afgebroken was, maar dat deze houtsnip een extreem korte maar complete snavel had, met het verdikte lepelte aan de punt van de bovensnavel. Het leek het meest op de snavel van een zilverplevier en de vogel had bovendien een knobbel op zijn bovensnavel, wat ook ongebruikelijk is voor een houtsnip. Daarnaast was de vogel opvallend kleiner van formaat dan ik me herinnerde van in de herfst doortrekkende houtsnippen. Het klopte totaal niet met het ingeprente beeld dat ik van een houtsnip had. Ik liep met de bevroren dode vogel in de hand naar de kast met prepareerbenodigdheden, pakte een van de schuifmaten en mat de lengte van de snavel. ‘27,5 millimeter! Nou ja zeg, dat is minder dan de helft van de normale lengte,’ zei ik met verbazing in mijn stem, ‘een normale lengte is zo’n 70 millimeter.’

De eerste houtsnip

Vijftien jaar oud was ik toen ik op maandagmiddag 21 oktober 1974 voor het eerst een houtsnip zag. Een dode houtsnip. Hij lag op het trottoir voor de ingang van het Rotterdamse stadshuis op de Cool-singel. Het was die dag donker en koud, zo’n 5 graden Celsius, en het miezerde het grootste deel van de dag. Er lagen vele fijne regendruppels op de zijdezachte bruine veren. De snip lag op zijn of haar zij en had de leigrijze poten naar achteren gestrekt. Er zat wat opgedroogd bloed op de lange rechte snavel. Omdat ik *Wat vliegt daar?* (1960) van W.H. van Dobben en de *Gids voor de vogels van Europa* van B. Bruun (1974) wel honderd keer had bekeken en gelezen, herkende ik – terwijl ik nog nooit eerder een houtsnip had gezien – deze opvallende vogel direct. Verwisseling met een andere soort was werkelijk onmogelijk. Ik heb het gave lijkje mee naar huis genomen om het thuis op mijn zolderkamer nog eens goed te kunnen bekijken. Ik bestudeerde uitvoerig vrijwel elke veer van de vogel. Wat een schoonheid! Ik sneed er met mijn scalpel een vleugel af om te bewaren en de restanten van de dode vogel heb ik begraven langs de Es-senburgsingel in Rotterdam. De vleugel heeft jarenlang op mijn bu-

reau gelegen. Dat was mijn eerste houtsnip. Daarna heb ik er nog vele gezien, waarvan de meeste dood in het najaar en een enkele in het voorjaar. Weinigen hebben ooit een levende houtsnip gezien. In de trektijd worden opvliegende en overvliegende houtsnippen vluchtig gespot door alerte vogelliefhebbers, maar daar blijft het meestal bij. Van de honderden houtsnippen die ik sinds 21 oktober 1974 heb gezien, waren de meeste dood. Een enkeling zag ik levend, opvliegend na verstoring in de trektijd. Een paar keer heb ik een knorrend en sissend haantje tijdens de balts boven de boomtoppen zien vliegen. Dat was in april of mei in de Achterhoek en op Texel.

Ik wist mij de vindplaats en de omstandigheden waaronder ik mijn eerste houtsnip vond gemakkelijk te herinneren. Ik moest alleen maar de datum opzoeken in mijn aantekenboekjes. Anderen die ik ernaar gevraagd heb, wisten zich hun eerste houtsnip ook gemakkelijk te herinneren. Ervaren vogelliefhebbers kunnen dan met een zekere trots vertellen over deze houtsnipwaarneming. Vaak weten ze nog exact waar en wanneer het was en kunnen ze na vele jaren bijzondere details moeiteloos reproduceren. Aan hun eerste havik, wiewaal of zomertortel hebben zij opmerkelijk genoeg aanzienlijk minder herinnering.

Het zien van een houtsnip doet klaarblijkelijk iets met mensen. Mensen zoeken naar woorden om hun verwondering te omschrijven. Ik hoorde ooit iemand een houtsnip ‘een prachtig opgemaakt herfststukje’ noemen. Een vriendin zei me dat een houtsnip voor haar ‘een mooi bemost stuk boomschors met twee opgeplakte glanzende kralen’ was. In het dagboek *Wat wij zien en horen* dat Jan Wolkers samen met zijn zonen Bob en Tom in 1991 schreef, maken zij melding van een waarneming die zij op 22 februari 1991 op Texel deden: ‘Toch hebben we een paar dagen geleden iets nog zeldzams gezien. Een houtsnip die door de sneeuw vlak langs ons huis liep. Net een wandelende klomp waar bladeren aan gekleefd zitten.’

Aan Willem Beekhuizen, met wie ik een levenslange passie deel voor het kijken naar en bestuderen van levende en dode vogels, vroeg ik wat zijn eerste ervaring met een houtsnip was. Het leverde de volgende mooie anekdote op: ‘De eerste échte houtsnip die ik zag – het heerlijk vershoten en getormenteerde exemplaar in het biologieloo-

kaal van Het Nieuwe Lyceum in Bilthoven daargelaten – was een dode, gevonden in de tweede week van februari 1979 door mijn oom Jan Elsinga – Jan Hoed voor Vlielanders – in de tuinhaagjes achter de waddijk van het dorp Oost-Vlieland. Jan verzamelde voor mij, zijn neefje, af en toe wat vogelkopjes voor mijn schedelverzameling. Een briefkaart van 19 februari van dat jaar aan mijn moeder vermeldde op de achterzijde “zeg maar tegen Willem dat ik voor hem kopjes heb van jan-van-gent, bergeend, tureluur, roodkeelduiker [...] en een houtsnip en een kanoet”. Toen ik op 1 maart 1979 naar Vlieland ging, zag ik voor het eerst een échte houtsnip en ik werd getroffen door de mooiste verentekening die ik bij vogels ooit heb gezien. Verhongerd en/of doodgevroren in de historisch strenge winter van 1978/1979 – de laatste? – heeft de schedel van deze houtsnip eerst een plekje in mijn toenmalige verzameling gekregen en is nu opgenomen in de vogelskelettencollectie van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam. Voor de waarneming van mijn eerste levende houtsnip moest ik, volgens mijn logboek, wachten tot vrijdag 7 januari 1983, in de middag in het Ridderoordse Bos in Bilthoven.’

Ook Kees Moeliker, goede vriend in de ornithologie en directeur van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam, wist zich direct te herinneren wanneer hij zijn eerste had gezien: ‘Mijn eerste houtsnip zag ik toen ik zeventien was. Ik vogelde al zo’n beetje mijn halve leven, en stond voor het raam van mijn ouderlijk huis in Rotterdam-Hillegersberg. Hij vloog door de straat, laag en een beetje houterig. Buiten lag sneeuw en het vroom. Het vervreemdende beeld van die prachtige en geheimzinnige bosvogel zo vlak bij huis staat in mijn geheugen gegrift.’ Hij hoefde, net als ik, alleen de datum en tijd in zijn aantekenboekje op te zoeken: ‘Zaterdag 11 februari 1978, om halfelf.’

Ornitholoog en scholekster- en meeuwenringer Hans Keijser twijfelde geen moment toen ik hem naar zijn eerste houtsnipervaring vroeg: ‘Op Texel, langs de Rozendijk, vlak bij het huis van Jan Wolkers in april, baltsende knorrende haantjes boven de bosrand. Ook stonden ze langs de Rozendijk gewoon naast je auto. Dat was begin jaren negentig.’

Norman Deans van Swelm, ervaren ornitholoog en vogelringer uit Oostvoorne, zei mij dat hij zijn eerste houtsnip in april 1958 op